

Στράτος Ν. Δορδανάς
Νίκος Παπαναστασίου
(επιμέλεια)

Ο «μακρύς» ελληνογερμανικός εικοστός αιώνας

Επιμέλεια Στράτη Δορδανά και Νίκου Παπαναστασίου

 ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ

Το 1946 ο ιστορικός Friedrich Meinecke πρότεινε την ίδρυση πολιτιστικών «κοινοτήτων του Goethe» σε ολόκληρη τη Γερμανία, μέσω των οποίων το έθνος θα μπορούσε να αναγεννηθεί πνευματικά μετά την «καταστροφή» του.⁴⁹ Αν και η πρότασή του δεν έτυχε ευρείας αποδοχής, φάνηκε να επανέρχεται στην επιφάνεια με την ίδρυση του Ινστιτούτου Goethe, το 1951, στη θέση της καταργηθείσας Γερμανικής Ακαδημίας. Το παγκόσμιο δίκτυο των παραρτημάτων του Ινστιτούτου, όπως αναπτύχθηκε τις επόμενες δεκαετίες, λειτούργησε μάλλον θεραπευτικά για το πληγωμένο κύρος της Γερμανίας, όπως είχε άλλοτε προτείνει ο συντηρητικός ιστορικός. Η Ελλάδα είχε, μάλιστα, ως προς αυτό την παγκόσμια πρωτοκαθεδρία: Τον Οκτώβριο του 1952 το Ινστιτούτο Goethe, που είχε ιδρυθεί στο Μόναχο έναν χρόνο νωρίτερα, θα αποκτήσει στην ελληνική πρωτεύουσα το πρώτο παράρτημά του ανά τον κόσμο, για να ακολουθήσουν το 1954 η Μπανγκόκ, η Βηρυτός και το Τορίνο.⁵⁰

Δεν πρόκειται, ωστόσο, για το αποτέλεσμα συντονισμένων ενεργειών των επίσημων φορέων της πολιτιστικής πολιτικής, αλλά για την αποκλειστική πρωτοβουλία του πρώην λέκτορα της Γερμανικής Ακαδημίας στην Αθήνα, Werner Günther, ο οποίος, παραβλέποντας τους ενδοιασμούς του γερμανικού υπουργείου Εξωτερικών και της γερμανικής Πρεσβείας, θα καταφέρει να αποσπάσει την υποστήριξη του κεντρικού Ινστιτούτου Goethe στο Μόναχο.⁵¹ Έτσι, υπό την σκέπη του Γερμανοελληνικού Συλλόγου,⁵² και τη διοίκηση του Goethe Institut, θα

Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung, 110 (1995), 5-6 και Helmut Kyrieleis, „Abteilung Athen“, Kurt Bittel (επιμ.), *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Archäologischen Instituts 1929-1979*, τόμ. 1, Μάιντς 1979, σ. 51.

⁴⁹ Friedrich Meinecke, *Die deutsche Katastrophe. Betrachtungen und Erinnerungen*, Brockhaus, Βίμπερν 1946, σσ. 173-176.

⁵⁰ Eckard Michels, „Keine Stunde Null: Vorgeschichte und Anfänge des Goethe-Instituts“, Goethe-Institut Inter Nationes, (εκδ.), *Murnau, Manila, Mink. 50 Jahre Goethe-Institut*, Beck, Μόναχο 2001, σ. 13.

⁵¹ Ο Günther είχε την αμέριστη συμπαράσταση ενός προσώπου-κλειδί της γλωσσικής πολιτικής, του Franz Thierfelder, ηγετικού στελέχους (1926-1937) της πρώην Γερμανικής Ακαδημίας και ένθερμου υποστηρικτή της επαναστάσεώς της, που τη δεδομένη στιγμή τελούσε πρόεδρος του Ινστιτούτου Διακρατικών Σχέσεων (Institut für Auslandsbeziehungen) και μέλος του τριμελούς διοικητικού συμβουλίου του Goethe Institut, βλ. Monika Yfantis, „Die Deutsch-Griechischen Beziehungen 1949-1955. Wiederannäherung im Zeichen alter Traditionen und neuer Gemeinsamkeiten“, διδακτορική διατριβή, Φιλοσοφική Σχολή, Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf, Ντίσελντορφ 1999, σσ. 121-123.

⁵² Ο Γερμανοελληνικός Σύλλογος επανιδρύθηκε το καλοκαίρι του 1951 ως διάδοχος του «Γερμανικού Συλλόγου Φιλαδέλφεια» που είχε ιδρυθεί το 1837 και δεν είχε ποτέ διαλυθεί επίσημα. Πρόεδρος του ανέλαβε ο καθηγητής Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Νικόλαος Λούβαρις, παρά τους ενδοιασμούς του γερμανικού υπουργείου Εξωτερικών εξαιτίας της υπουργοποίησής του στην κατοχική κυβέρνηση Ράλλη.

Ο «μακρύς» ελληνογερμανικός εικοστός αιώνας:
Οι μαύρες σκιές στην ιστορία των διμερών σχέσεων

καταστεί δυνατή στις αρχές Οκτωβρίου του 1952 η επίσημη έναρξη των μαθημάτων, με 140 ενδιαφερόμενους, και η αποστολή ενός δεύτερου λέκτορα, του Graf Posadowsky-Wehner. Ο Γερμανοελληνικός Σύλλογος παραχώρησε ήδη από το φθινόπωρο του 1951 όχι μόνο το κτήριο της οδού Ομήρου 14-16, αλλά και την αναγκαία – θεσμική κατά κάποιον τρόπο – κάλυψη της διδασκαλίας της γερμανικής στη μεταπολεμική πρωτεύουσα.⁵³

Ο Günther είχε οργανώσει τους πρώτους πυρήνες γλωσσικής διδασκαλίας, βασιζόμενος στις προσωπικές γνωριμίες του: «Παλαιοί μαθητές μου έστειλαν τα μεγάλα πλέον παιδιά τους για να τα προετοιμάσω για σπουδές στη Γερμανία».⁵⁴ Οι εγγραφές θα σημειώσουν αλματώδη αύξηση κατά τα επόμενα χρόνια: Από 706 το 1954 θα αγγίξουν τον αριθμό ρεκόρ των 3.200 το 1958.⁵⁵ Με 204 ενδιαφερόμενους θα επαναλειτουργήσει και το Ινστιτούτο της Θεσσαλονίκης από το 1954, για να ακολουθήσει η ίδρυση παραρτημάτων στην Καβάλα, την Πάτρα, τα Χανιά και τον Πειραιά.⁵⁶

«Ιδιαίτερα ευχάριστος ήταν, ωστόσο, από την πρώτη κιόλας μέρα ο κύκλος των επανασυναντήσεων με πολλούς παλαιούς μαθητές. [...] Και δεν πέρασε μία μέρα που να μην καταφθάνουν στην υποδοχή του μικρού ξενοδοχείου μου επισκέπτες για να με χαιρετήσουν, φέρνοντας λουλούδια και άλλα δώρα, κατά τον αξιαγάπητο ελληνικό τρόπο. Η εγκάρδια φιλία τους [...] μαρτυρά την αφοσίωση και ακλόνητη πίστη προς το σχολείο μας. [...] Το ερώτημα [...] που κυριαρχεί είναι τότε θα ξαναοίξει».⁵⁷

Όσο ωραιοποιημένες και νοσταλγικές κι αν ηχούν οι παραπάνω εντυπώσεις του πρώην διευθυντή της Deutsche Schule Athen (Γερμανικής Σχολής Αθηνών, ΓΣΑ) Alfred Romain, που επέστρεψε το 1951 και 1953 στην Ελλάδα ως εκπρόσωπος της Γερμανικής Ένωσης Μέριμνας Πολεμικών Μνημάτων, γεγονός ήταν ότι οι πρώτες ζυμώσεις πραγματοποιήθηκαν και στην περίπτωση της επαναλειτουργίας της Σχολής σε διαπροσωπικό επίπεδο, με έναν μάλιστα από τους ενθερμότερους – αν όχι τον ενθερμότερο – υποστηρικτή της πολιτιστικής πολιτικής του Γ' Ράιχ στην Ελλάδα. Ως διευθυντής της ΓΣΑ καθ' όλη την εθνικοσοσιαλιστική περίοδο ο Romain υπήρξε υπέρμαχος της επαφής και των Ελλήνων μα-

⁵³ Jan Hübel, „Ein Institut feiert Geburtstag. 50 Jahre sind mehr als 50 Jahre“, Horst Deinwallner (επιμ.), *Goethe Institut. Πενήντα χρόνια στην Ελλάδα. 1952-2002*, Αθήνα 2002, σσ. 24-25.

⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 23.

⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 27: DA-Athen προς DA-München, Αθήνα, 9 Αυγούστου 1941.

⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 26.

⁵⁷ Hansen, *ό.π.*, σ. 53.

θητών των ανώτερων τάξεων της Σχολής με την εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία, σε σημείο που είχε προκαλέσει την αντίδραση του γερμανικού υπουργείου Εξωτερικών.⁵⁸

Σε κάθε περίπτωση, οι κρούσεις της γερμανικής Πρεσβείας στο ελληνικό υπουργείο Πολιτισμού για την επαναλειτουργία της ΓΣΑ έτυχαν θετικής αποδοχής, χάρη και στη συμβολή του καθηγητή Κωνσταντίνου Μπόνη, πρώην γυμνασιάρχη της (1937-1942). Έτσι, την 1^η Οκτωβρίου 1956 οι πόρτες της θα ξανανοιξουν για μαθητές ελληνικής και γερμανικής καταγωγής σε ένα παλαιό κτήριο της οδού Μετσόβου. Νέος διευθυντής τοποθετήθηκε ο Helmut Flume, επίσης δραστηριοποιημένος προπολεμικά στην Ελλάδα, ως λέκτορας στο παράρτημα της Γερμανικής Ακαδημίας στο Βόλο και μεταφραστής της νεοελληνικής λογοτεχνίας.⁵⁹

Κατά το πρώτο σχολικό έτος της επαναλειτουργίας εγγράφηκαν 58 Γερμανοί και 143 Έλληνες μαθητές, ενώ τα απογευματινά, αποκλειστικά γλωσσικά μαθήματα, παρακολουθούνταν από 183 μαθητές. Το σχολικό έτος 1962/63 οι Έλληνες φοιτούντες ανήλθαν στους 525 και οι απογευματινοί γλωσσομαθείς στους 950, μία στατιστική εικόνα που δεν θα σημειώσει πτώση, έως το τέλος της δεκαετίας του '60.⁶⁰ Κατά τη θεμελίωση των νέων κτηριακών εγκαταστάσεων στο Μαρούσι, τον Νοέμβριο του 1966, ο διευθυντής Helmut Beckmann, διάδοχος του Flume από το 1961, θα διαπιστώσει ότι η ΓΣΑ «προσφέρει έργο πέραν κάθε διάκρισης, γλωσσικής, δογματικής, εθνικής ή ρατσιστικής φύσης», ενώ ο Έλληνας υπουργός Πολιτισμού θα υποσχεθεί τη βοήθεια του υπουργείου, πεπεισμένος ότι αυτή «συμβάλλει στη διατήρηση και ισχυροποίηση των πολύ παλαιών πνευματικών σχέσεων των λαών των δύο κρατών».⁶¹

Επιχειρώντας έναν απολογισμό του έργου της ΓΣΑ κατά την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία ο καθηγητής Jens Hansen σημείωνε ότι για τον Έλληνα μαθητή, η φοίτησή του σε αυτή εξακολουθούσε να αποτελεί μοναδική εμπειρία μόρφωσης και επαφής με το γερμανικό πνεύμα, για να απαριθμήσει, στη συνέχεια, τα οικονομικά οφέλη για τη χώρα του, από τη στιγμή που πολλοί Έλληνες αριστούχοι απόφοιτοί της θα σπουδάσουν στη Γερμανία και θα επιστρέψουν στην πατρίδα «με ιδιαίτερες ικανότητες στο νέο τους επάγγελμα», προσδίδοντας έτσι υψηλό κύρος στη γερμανική επιστήμη και τεχνική, στην ιατρική και σε άλλους

⁵⁸ PA AA, R 63854 (Personalakte Dr. Romain): „Aufzeichnung Steimer über die Deutsche Schule Athen vom 19.8.1944“.

⁵⁹ Hansen, *ό.π.*, σ. 55.

⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 70.

⁶¹ Στο ίδιο, σ. 66.

Ο «μακρύς» ελληνογερμανικός εικοστός αιώνας:
Οι μαύρες σκιές στην ιστορία των διμερών σχέσεων

κλάδους, ένα «κεφάλαιο που δεν πρέπει να σπαταλούμε απερίσκεπτα».⁶² «Δεν πρόκειται για επιθετική πολιτιστική πολιτική» και «θα πρέπει να αποφύγουμε τόσο μια στείρα αμυντική πολιτική, όπως μετά τον τελευταίο πόλεμο, όσο και την ονειροπόλα πεποίθηση ότι τα σχολεία του εξωτερικού αποτελούν απλά και μόνο τόπο [πολιτιστικής] συνάντησης», συμπλήρωνε ο Hansen.⁶³

«Παρά το μεγάλο όφελος για τη Γερμανία» και εξαιτίας «των νωπών ακόμα αναμνήσεων του πολέμου»⁶⁴ η γερμανική πλευρά θα αρνηθεί να ικανοποιήσει τα άμεσα αιτήματα Ελλήνων ακαδημαϊκών για την πλήρωση της κενής – κατόπιν της αποχώρησης του τακτικού καθηγητή Rudolf Fahrner το 1944 – έδρας γερμανικής λογοτεχνίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το πράσινο φως θα δώσει το άρθρο 3 της ελληνογερμανικής μορφωτικής σύμβασης, που προέβλεπε «την ίδρυση εδρών και θέσεων εκτάκτου διδασκαλίας» στα πανεπιστήμια των χωρών, για να αποφασιστεί τον Ιούνιο του 1959 η εκ νέου ίδρυση έδρας «Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας» στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών.⁶⁵ Το Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης θα λειτουργήσει από το ακαδημαϊκό έτος 1960-61, αποτελώντας αρχικά ένα από τα τέσσερα Τμήματα του Ινστιτούτου Ξένων Γλωσσών και Φιλολογιών, ως παράρτημα της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Πρώτος διευθυντής του υπήρξε ο καθηγητής Kurt Graf von Posadowsky-Wehner, που ανέλαβε τα καθήκοντά του με 10 φοιτητές και φοιτήτριες. Η έδρα της Γερμανικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας πληρώθηκε μόλις το 1980.⁶⁶

Η απαλλαγμένη από ιδεολογικές παρεμβάσεις γερμανική επιστήμη, ως διαχρονικά ύψιστο εξαγωγίμο πολιτιστικό προϊόν, επιστρατεύθηκε άμεσα για τις ανάγκες της επαναπροσέγγισης. Ένας από τους πρώτους Γερμανούς επιστήμονες που θα συγκεντρώσει στις διαλέξεις του τον επιστημονικό κόσμο της Αθήνας, ήδη από τον Μάρτιο του 1950,⁶⁷ ήταν ο διάσημος φυσικός Werner Heisenberg,

⁶² Στο ίδιο, σ. 98.

⁶³ Στο ίδιο, σ. 98.

⁶⁴ Yfantis, *ό.π.*, σ. 128.

⁶⁵ ΦΕΚ, Α 146, «Διάταγμα Περί Ιδρύσεως έδρας της Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας παρά τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών», Αθήνα, 24 Ιουλίου 1959. Η δημιουργία αυτοτελούς τμήματος γερμανικής γλώσσας και φιλολογίας με δύο τακτικές έδρες θα αποφασιστεί με το Νόμο 540 της 15^{ης} Φεβρουαρίου 1977 και θα λειτουργήσει το πανεπιστημιακό έτος 1977-1978, με τον καθηγητή Klaus Betzen.

⁶⁶ Τμήμα Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Οδηγός Σπουδών 2012-2013, στην ιστοσελίδα <http://www.del.auth.gr/lessons/2012-2013.pdf> [ημερομηνία ανάκτησης: 5 Μαρτίου 2016].

⁶⁷ Hagen Fleischer, „Deutsch-Griechische Beziehungen nach dem 2en Weltkrieg“, Institute for Balkan Studies (έκδ.), *Griechenland und die Bundesrepublik Deutschland im Rahmen Nachkriegseuropas*, Drittes Symposium, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 95.